

Angelo Rotta budapesti apostoli nuncius levéltárából ^[1]

A budapesti Apostoli Nunciatura levéltári anyaga Budapest ostromakor elpusztult ugyan, de az 1920–1938 közötti iratok fennmaradtak és tanulmányozhatóak a Vatikáni Apostoli Levéltárban, ugyanis 1940 áprilisában a Vatikáni Államtitkárság úgy intézkedett, hogy a hadviselő országoknál akkreditált nunciaturák küldjék be levéltári állományukat. Az 1939–1945 közötti jelentések eredeti példányait pedig megtalálhatjuk az egyes vatikáni dikasztériumokban. A Vatikáni Államtitkárság levéltárában őrzött, általunk publikált úgynevezett triennális jelentés átfogó képet nyújt az 1940–1943 közötti magyarországi egyházi és politikai közállapotokról.

Bevezető

Angelo Rotta^[1] pápai nuncius 15 esztendőn át, 1930-tól 1945-ig tartózkodott Budapesten. Ez szokatlanul hosszú szolgálati időt jelent, ha tekintetbe vesszük, hogy az alapelv az, miszerint 3–5 év után cserélni szokták az egyes diplomáciai képviseletek vezetőit, hogy jobban tudják képviselni az őket kiküldő kormányt, jelen esetben az Apostoli Szentszéket, más szavakkal: nehogy túlságosan összefonódjanak a helyi potentátokkal. Ha a nunciások diplomáciai jelentéseinek szövegét tanulmányozni óhajtjuk, a nunciaturai levéltár anyagát általában a Vatikáni Apostoli Levéltár^[2] nunciatura fondjaiban őrzik, amennyiben azok beérkeztek a Vatikánba.

Angelo Rotta pápai nuncius Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát és Kúhár Flóris bencés szerzetes társaságában

Forrás: Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményei

Luigi Maglione bíboros államtitkár 1940. április 23-án kelt 12.836. sz. utasításával, amelyeket a hadviselő országokban lévő nunciásokhoz címzett, bekérte a nunciaturai levéltári anyagot.^[3] Rotta 1940. április 27-én kelt 3560/40. (153) ikt. sz. jelentésében^[4] fölvetette: az anyag elküldését néhány hónappal későbbre tervezné, mivel titkára, *Francesco Cherubini*^[5] júniusban Rómába fog utazni, hogy letegye esedékes vizsgáit. Ebben már található utalás a levéltár fizikai kiterjedésére is: „kb. hatvan mappája”, ami személyi poggyászként utazhatna vele. Mint írta: „Igaz, hogy többbe kerülne, de ugyanakkor a levéltár még aznap megérkezhetne, és a diplomáciai sérthetlenség jobban védené. Ha azonban Eminenciád jobbnak látja minél gyorsabban elküldeni, kérem, hogy szíveskedjen ezt tudatni velem; az én kötelességem lesz a lehető legjobban végrehajtani nagyra becsült rendelkezéseit.”

A budapesti Díz téri apostoli nunciatura épülete 2020-ban ^[2]

A nunciatúra épületen 1992-ben elhelyezett emléktábla szövege

A szerző felvétele

A válasz pozitív volt, már azért is, mert Magyarország területén ekkor még nem folytak háborús események, és a levéltári anyag biztonságát ezek egyelőre nem fenyegették. Rotta 1940. május 30-án kelt 3662/40. (170) ikt. sz. jelentésében[6] így írta körül a beküldött anyag fizikai kiterjedését: „Az egész 5 ládából áll, és Don Francesco Cherubini nunciaturai titkár poggyászáként utazik, akinek a nagyobb biztonság kedvéért a diplomáciai futár címet adtam.”[7] Az 1939. év mappáit visszatartotta, mert még hasznára lehetnek a folyamatban lévő ügyekben. Ez sajnos azt is jelenti, hogy a későbbi nunciaturai levéltári anyagokkal együtt ez is elpusztult, amikor Buda ostromakor a Dísz téren lévő nunciatúra belövést kapott. 1939-től kezdődően tehát hiába keresnénk az Apostoli Levéltárban a nunciaturai anyagot, így – értelemszerűen – a beérkezett utasítások eredeti és a nuncius által küldött jelentések hivatali másodpéldányait, ellenben fáradságos munkával össze lehetne keresni ezeket a többi vatikáni dikasztériumban.[8] A bíboros államtitkárhoz beküldött jelentéseit azonban, amelyek talán a legfontosabbak, megtaláljuk a fentebb már idézett Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatokban illetékes Szekciójának Történeti Levéltárában.

E második jelentés kísérő dokumentuma egy, a nuncius által jelzett leltár, melyben a következőt találjuk:

„LELTÁR

A budapesti nunciatúra levéltára, elküldve 1940. május 31-én

Őszentsége Államtitkárságának

5 db láda

I. láda. I–XII. sz. mappák (1920–1924)

II. láda. XIII–XXIII. sz. mappák (1925–1928. évek)

Plusz az iktatókönyv két kötete 1920-tól 1938-ig és egy csomag, amelyben a bécsi nunciatúra által Magyarországgal kapcsolatban a budapesti nunciaturának küldött iratok vannak.[9]

III. láda. XXIV–XXXV. sz. mappák (1928–1931. évek)

IV. láda. XXXVI–XLVII. sz. mappák (1931–1935. évek)

V. láda. XLVIII–LVIII. sz. mappák (1935–1938)”

Ez az a levéltári anyag, amely bekerült az Apostoli Levéltárba.[10] Ebben találjuk az 1943. február 25-én kelt jelentést az elmúlt három évről. Ez az első ilyen jelentés, amelyet 1920 után találtunk. Ez a fajta hároméves jelentés átfogó jellegű, amely kiterjed a politikai eseményekre (kül- és belpolitika), az egyházi viszonyokra, így a főpapságra (a püspöki karról általában, illetve a román rítusú püspökökre és a püspöki kinevezésekre), a papságra, a szerzetesekre és a fontosabb egyházpolitikai kérdésekre, a hívekre, és végezetül a protestantizmusra.

Ez a jelentés értékes forrás az 1943. évi magyarországi viszonyokra, különös tekintettel az egyházi viszonyokra. Ezért a következőkben teljes terjedelmében közöljük.[11]

Dokumentum:

Angelo Rotta apostoli nuncius háromévi jelentése Luigi Maglione[12] bíboros államtitkárnak[13]

Budapest, 1943. február 25.

Eminenciás és Főtisztelendő Uram,

1942. június 3-i, 40 607. sz. nagyra becsült utasítása értelmében kötelességemnek tartottam elkészíteni az alábbi jelentést Magyarország politikai és egyházi viszonyairól az elmúlt három évben. Először szólok néhány szót a politikai történésekről, majd áttérek a vallást közvetlenebbül érintő hírekre.

Nem veszem sorra részletesen az eseményeket, inkább egy átfogó képet nyújtok, és teszek egy sor olyan észrevételt, amelyek a jelenlegi tényeken és az előzményeiken alapulnak.

I. POLITIKAI ESEMÉNYEK

1) Nemzetközi politika

1. A világháború nagy horderejű eseményei, amelyek minden nép életét meghatározták és meghatározzák, Magyarországon is éreztetik politikai hatásukat, bár formálisan az ország csak 1941-ben lépett hadba, először Jugoszlávia ellen – áprilisban –, majd később – június-júliusban – Oroszország ellen. Politikai kapcsolata Németországgal és Olaszországgal, földrajzi helyzete, csatlakozása az antikomintern paktumhoz, majd a háromhatalmi egyezményhez – mindez már (többé-kevésbé átértett) rokonszenvre hangolta a tengelyhatalmak iránt. Ez azonban nem gátolta meg Magyarországot abban, hogy eleinte, 1939 végén és a 40-es évek elején ide menekülő, több ezer lengyel polgár és katona segítségére legyen, akiknek megkönnyítette a külföldre távozását is, főleg Franciaországba és Palesztínába. Később, az események nyomása alatt ez a – mondjuk így – szíves bánásmód természetesen megszűnt, bár Magyarország továbbra is korrek magatartást tanúsított a lengyel menekültek iránt, annyira, hogy soha nem adta át őket a németeknek.

A Szentszék bőkezűen segítette az itt elhelyezett lengyeleket, és – mint más alkalommal már utaltam rá – a nunciátúra gondoskodott az adományok önálló felhasználásáról olyan speciális célokra, mint – az első időkben – menhely létrehozása megannyi veszélynek kitétt, elveszett lányok számára, a lengyel egyetemi hallgatók rendszeres és ellenőrzött támogatása, segélyek elosztása a nélkülöző papok között, nem elhanyagolva – természetesen – a legrászorultabb menekültek és főleg a betegek segítségét.

Magyarország területi gyarapodása, 1938–1941

Készítette: Homyak Árpád–Nagy Béla

Forrás: <https://tti.abtk.hu/terkepek/1938-1941-magyarorszag-teruleti-gyarapodasa> [4]

2. Magyarország számára az volt a legfontosabb esemény, hogy további területeket szerzett vissza; először Csehszlovákia engedte át a magyar Felvidék egy részét 1938 novemberében, amit – az említett állam összeomlásakor – Kárpátalja visszacsatolása követett. Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés értelmében az ország területe tovább gyarapodott Erdély egy részével, majd 1941-ben – Jugoszlávia szétesése után – Baranya-Bácska régiójával és a Muraköz területével is. Így Magyarország lakossága a trianoni szerződés szerinti nyolc vagy kilencmillióról mára kb. 14,5 millióra nőtt. [14]

De mint ismeretes, Erdély afféle Erisz almája a két ország számára; a magyar–román kapcsolatok, amelyek soha nem voltak jók, most rendkívül feszültek, úgyhogy az egyetlen háború, amely népszerű volna Magyarországon, Románia ellen irányulna.

Magyarország kapcsolatai nem nagyon szívélyesek a most létrejött szomszédos államokkal sem: Horvátországgal azért nem, mert egy régiót, amelyre az jogot formál, Magyarországhoz csatoltak, és Szlovákiával sem, amelyet Magyarország szívesen anektálna, míg a szlovákok egyáltalán nem vágnak erre.

Tehát Magyarországnak, minden eshetőségre készen, nagyon kell vigyáznia a hadseregére, és nem szabad túl sokat kockáztatnia az Oroszország elleni háborúban sem, hogy mindig szárazon tarthassa a puskaport.

2) Belpolitika

Az ország belpolitikai életét *rendbontások nem zavarták meg*; a visszaszerzett területek elfoglalása során természetesen előfordultak erőszakos cselekmények és véres összeütközések is. A hullámok most egy kissé lenyugodtak, de csak az idő múlásától lehet remélni, hogy a különböző nemzetiségek megbékélnek, és csakis akkor, ha a háború kimenetele lehetővé tesz majd egy bizonyos stabilitást nyújtó rendezést.

1. 1940 elején Magyarországon megjelent a *nemzetiszocialista mozgalom* a leginkább feltűzött elemek körében. E mozgalom legmarkánsabb és legnyugtalanítóbb megnyilvánulása az országgyűlési választások eredménye volt abban az évben, amikor magas volt a tagjai közül megválasztottak és a kapott szavazatok száma. [15] De aztán pangás állt be, és a szélsőséges csoportok különböző frakcióiban bizonyos lemorzsolódás is bekövetkezett. A hadiállapot, amely határozottan féken tartotta a politikai megnyilvánulásokat és a sajtót, egyöntetű stílust kölcsönzött a politikai és társadalmi életnek, ezért csak hamu alatt lehet forró a parázs, és bizonyosan izzik is, de egyelőre sehol sem látni felvillanó tüzet.

Imrédy miniszterelnök [16] bukását éppen az a harc idézte elő, amely *politikai és társadalmi téren* folyik a – kellenél is nagyobb mértékben – reformista és a konzervatív irányzatok között. Imrédy, aki hajlamos némi túlzásra, vezetője lett egy frakciócsoportnak (az ún. magyar feltámadás pártjának), [17] amely szemben áll a kormánnyal, és sok érintkezési pontot mutat a nemzetiszocializmussal, bár keresztény alapokon kíván maradni. A miniszterelnöki székben gróf Teleki Pál követte őt, aki kiegyensúlyozottabb ember és inkább konzervatív beállítottságú. [18] Gróf Csáky külügyminiszter halála 1941-ben – aki jó katolikus volt, de a szemére hányták nagyravágyó céljait és még nagyravágyóbb törekvéseit – [19] majd áprilisban Teleki gróf tragikus halála folytán – akinek az öngyilkosságával kapcsolatban nem hallottam komoly kétségekről – került a miniszterelnöki székbe Bárdossy úr, [20] de 1942-ben át kellett adnia a helyét Kállay úrnak, [21] mert kegyvesztett lett a kormányzó Őfőméltóságánál. [22] mivel nem tudta vagy nem akarta jóváhagyni a kormányzóhelyettesi intézményről szóló, sokak számára kellemetlen törvényben [23] az *ex jure* [24] utódlási jogot. Most Kállay van hatalmon. Megfontolt ember, jól tud beszélni, és egy kicsit mindenkinek meg akar felelni, de nem tudom, képes lesz-e kivívni az általános megbecsülést és rokonszenvet.

Ismeretesek az események, amelyek a *kormányzóhelyettesi intézményről* szóló törvény körül zajlottak; ezt a törvényt Őfőméltósága támogatta és akarta, ennek alapján emelték István [25] nevű fiát erre a méltóságra, ami szintén az ő kívánsága volt. Mai hír, hogy Horthy István váratlanul meghalt, ahogy Őfőméltósága veje,

gróf Károlyi[26] szintén: ez két olyan esemény, amely rendkívül fájdalmasan érintette a kormányzót és nemes lelkű hitvesét.

A gyakorlati következmény az, hogy egyelőre senkit nem neveznek ki kormányzóhelyettesnek (úgy tűnik azonban, hogy már készítik elő a terepet a másik fiú, Horthy Miklós[27] kinevezése érdekében), és készül egy, az elhunyt István feleségének és fiának[28] kedvező törvény, amelyre – a megfogalmazásából és a kísérő indoklásból ítélve – az ember azt mondaná, hogy a Horthy család piedesztálra helyezésének csendes előjátéka, és a kicsi István személyében talán egy jövőbeli magyar nemzeti király útját egyengeti. Majd meglátjuk, annál is inkább, mert a gyermek alig múlt két éves, és a kinevezése – ha felmerülne – bajosan találna egyöntetű fogadtatásra a magyarok között.

2. E három év alatt a *nagybirtokok eltörlésének* kérdését nem hangsúlyozták annyira, halkan beszéltek róla, mert nem akarják megbolygatni a termelés rendjét ezekben az oly válságos időkben; csak a zsidók birtokait sajtóították ki, olcsó értékpapírokkal kártalanítva a tulajdonosokat, amelyek azonban nem értékesíthetők.

Ami a *zsidókérdést* illeti, a dolog abban tetőzött, legalábbis pillanatnyilag, hogy általánosan korlátozzák a tevékenységüket, de a kormány nem szándékozik további intézkedéseket tenni, úgymint gettók létesítése, megkülönböztető jel kötelező viselése stb.[29]

Ahogy már utaltam rá, Magyarország *általános viszonyai* a hadiállapothoz képest kielégítőnek mondhatók: az országban nyugalom van, de a háború természetesen érzékenyen érinti a nemzetgazdaságot; annak ellenére, hogy túlnyomórészt agrárjellegű országról van szó, az élelmiszerellátás egyre nagyobb nehézségeiről is lehet hallani, fogynak az árucikkek és szédítő magasságokba szöknek az árak. A jegyrendszer már itt is általános, és legutóbb 160 grammra csökkentették a napi kenyéradagot.

II. EGYHÁZI VISZONYOK

1) Főpapság

A) A püspöki karról általában

1. A területnövekedéssel együtt megnőtt az ordináriusok száma is. Most összesen 19 egyházmegye van, ebből 14 latin rítusú, köztük három érsekség és öt keleti, bizánci rítusú. Ez utóbbiak közül három román, egy rutén, egy magyar nyelvű. Azután van egy *nullius* apátság (Pannonhalma), egy latin rítusú apostoli kormányzóság a Bácska számára, egy rutén nyelvű apostoli kormányzóság (Miskolc) az eperjesi egyházmegye hívei számára, egy örmény apostoli kormányzóság, egy másik rutén apostoli kormányzóság a Bácskában a kőrösi egyházmegye hívei számára és más kisebb csoportok, amelyeket a legközelebbi püspök kormányoz.

Van még egy tábori püspök, öt segédpüspök és három lemondott püspök.

2. Minden szék be van töltve, kivéve a latinok nagyváradi székét, amely a szatmári püspök (egri érsekség) apostoli kormányzósága alatt áll, és hozzátehetjük még Kalocsát is, mert Mons. Glatfelder[30] aki most emelkedett a kalocsai székbe, egészségi okok miatt benyújtotta a lemondását még mielőtt elfoglalta volna a helyét.

Ami a *nagyváradi* egyházmegyét illeti, többfelől felhívják a figyelmemet, hogy az egyház érdekében azonnal ki kell nevezni oda valakit. Különösen Mons. Scheffler, [31] a jelenlegi apostoli kormányzó szorgalmazza ezt, mondván, hogy az egyházmegyeje (a szatmári) már így is teljesen leköti, a nagyváradi egyházmegyének pedig nagy szüksége van egy saját főpásztorra.

3. A magyar *püspöki karról röviden* a következőket lehet mondani: összességében jó, egyesekből talán hiányzik a lelkiyatyi lelkület, mert olyan környezetben nőttek föl. Ezért az újabb kinevezések során olyan embereket igyekeztek választani, akik jobban átérzik a papsággal és a néppel való folyamatosabb és közvetlenebb kapcsolat szükségességét, amint azt főleg a legutóbbi kinevezéseknél tették Mons. Apor[32] (Győr), Mons. Scheffler (Szatmár) és Mons. Pétery[33] (Vác) esetében, akik mindhárman éppen ebben a három évben lettek püspökök.

Összességében a püspökök szellemisége is jó, és dicséretesen dolgoznak. Gyenge pont azonban a *tábori püspök*, Mons. Haász [sic!] István,[34] aki jó ember, de nem elég aktív, nem elég erélyes és tekintélyes, ezt pedig nagyon megsínyli a katonák lelki ellátása – amire, különösen most, oly nagy szükség volna – és a tábori káplánok fegyelme is.

4. Az *esztergomi érsek* egyben az ország prímása is. Ha jogilag nincs is jól definiálva ennek a méltóságnak a hatásköre, [35] a gyakorlatban nagy tekintélyt biztosít viselőjének a kormány előtt mind a polgárjogi törvényekben, mind pedig a püspöki kar tagjainak és a híveknek a gondolkodásában és gyakorlatában. Ő a katolikus egyház hivatalos képviselője, és ő adja meg a hangot püspöktársainak minden fellépéshez, amelyek nem kifejezetten helyi jellegűek.

Ha Serédi[36] bíboros Őeminenciája, bár bővelkedik kitűnő adottságokban, jobban tartaná a kapcsolatot a politikai élet vezető köreivel, de a papsággal és a néppel is – ennek érdekében nagyon hasznos volna, ha gyakrabban járna és tartózkodna Budapesten –, nem kétséges, hogy jótékony befolyása nagyobb lehetne, ami hasznos volna az egyház számára Magyarországon, és hatásosabban ellensúlyozhatná az ún. protestáns püspökök működését, akik mindent elkövetnek, hogy növeljék a protestánsok befolyását a közhivatalokban is.

A kormányzó Őfőméltóságával – több okból – normális, de nem túlságosan szívélyes kapcsolatban van. Mindkét félnek vannak fenntartásai, ami meggátolja, hogy a bíboros úr Őeminenciája befolyásolja a kormányzót – pedig nagyon hasznos volna –, akinek valóban nagy hatalma van a magyar politikai élet irányításában.

Az egyházat érintő nagy kérdésekben Serédi bíboros Őeminenciája soha nem mulasztotta el felemelni a maga tekintélyes szavát a katolikus elvek védelmében, sem a szószéken, sem a felsőházban. Ez különösen így volt a zsidókérdés kapcsán, amikor kifejezetten a kormány ellen foglalt állást, síkra szállva mind a törvények alapelve, vagyis a faji megkülönböztetés ellen, mind pedig a bennük foglalt igazságtalan és kegyetlen rendelkezések ellen, főleg ami a házasságot illeti. Sajnos, néhány felsőházi tag gyengesége, papokat is ideértve, akik nem óhajtottak részt venni az ülésen és a szavazáson, megakadályozta, hogy a bíboros ellenállása elérje a kívánt célt.[37]

B) Román rítusú püspökök

1. Kényes pont a *bizánci-román rítusú püspökök magatartása*. Mint Eminenciád tudja, három ilyen egyházmegye van: közülük kettőt, a keletiek nagyváradi egyházmegyéjét és a kolozsvári egyházmegyét a kormány hivatalosan elismerte, de a másikat, a máramarosit még nem. Az első kettő ordináriusai jogosultak a felsőházi tagságra, nem így a harmadik. Eminenciád azt is tudja, hogy Mons. Frențiu, [38] a nagyváradi püspök, akivel szemben a magyar kormány nagyon ellenséges az ismert, magyarellenes megnyilvánulásokban tanúsított meggondolatlan magatartása miatt, régen elhagyta Magyarországot és most Romániában él, ahol a balázsfalvi egyházmegye apostoli kormányzója, miközben az egyházmegyéje legnagyobb része – amely Magyarországon van – a kolozsvári püspök, Mons. Hossu[39] kormányzóságára van bízva. Azután van egy segédpüspök Nagyváradon, Mons. Suciú,[40] aki általános helynök, és ugyanabból az okból, mint Mons. Frențiu, nem áll szentség hírében a magyar kormánynál.

Míg Mons. Stojka[41] ungvári püspök teljesen beilleszkedett a magyar életbe, miután egyházmegyéje visszatért Magyarországhoz, és politikai magatartásával nem okoz és neki sem okoznak kellemetlenségeket, ugyanezt nem lehet elmondani a román püspökökről, akik bizonyos tartózkodást tanúsítanak a polgári hatóságokkal és a bíboros primással szemben is. Lélektanilag ez részben érthető: száz százalékig románok, nem veszítették el a reményt, hogy a dolgok visszatérnek a régi kerékvágásba, miközben a magyarok és a románok között az ottani régióknak a visszafoglalása miatt megnövekedett feszültség – ideértve az elkövetett túlkapasok

problémáit – Magyarországnak nyilván nem kedvező lelkiállapotot teremtett. Mons. Hossu jobban tud ügyeskedni, Mons. Rusu[42] merevebb; akárhogyan is van, a dolgok a legjobban haladnak, és remélni lehet, hogy a kérdéses régiók végleges politikai rendezése majd tisztázza a helyzetet.

2. A románság vallási téren sem szeret kapcsolatban lenni más nemzetiségek katolikusaival. Az Actio Catholica-ban,[43] az „Unio Cleri”[44] nevű szervezetben és a hitterjesztésben is teljes autonómiát akarnak, ellentétben a keleti, a rutén és a magyar rítusú katolikusokkal, akik csatlakoztak az Actio Catholica-hoz és más, már meglévő, általános jellegű mozgalmakhoz.

Úgyhogy a román rítusú püspökök nehezen szánták rá magukat, hogy részt vegyenek az egész ország püspöki karának konferenciáin, és nem akarják elismerni a bíboros primás bármely típusú fennhatóságát. Ezzel kapcsolatban azt hiszem – ha a jogi kérdést nem is érintem –, hogy mindenképpen a javukra válna bizonyos tiszteletet tanúsítani a bíboros primás iránt, mert bizvást fordulhatnának hozzá sok felmerülő problémával, és komoly pártfogójuk volna a kormánynál.

Végül az, hogy a bizánci-román rítusú püspökök és a katolikusok távol maradnak az általános jellegű, nyilvános, katolikus rendezvényektől, elhomályosítja katolikus mivoltukat, a protestánsok és a kormány nem érzékeli őket olyan jól, ami rombolja is a katolikus egyház tekintélyét.

C) Püspöki kinevezések

A püspökök kinevezését a Gasparri[45] bíboros Öminenciája, Őszentsége akkori államtitkára és Magyarország korabeli szentszéki követe által 1927-ben kötött „*Modus procedendi*”[46] szabályozza. A kormányzati körök ezt kissé kelletlenül tűrik, és változatlanul a teljes körű kegyúri jog az eszményük. Ezért igyekeznek más jelentőséget tulajdonítani az említett megállapodásnak, mint amilyen az valójában, és nehezen nyelik le, ha a Szentszék, a jogát gyakorolva, olyan püspököt nevez ki, aki nem szerepel a kormány által jelölt személyek között.

A kormány úgy véli, hogy a Szentszék a kinevezések során túlságosan elhanyagolja a tisztán magyar származású személyeket, és nagyon gyakran német vagy szláv származásúakat választ; mintha a Szentszéknek, egy gyanakvó nacionalizmusra való tekintettel, magyar állampolgárok közül kellene választani valakit, akit kevésbé tart alkalmasnak egy nagy felelősséggel járó posztra. De ebben a kérdésben, a lehetséges határokon belül, nem lehet teljesen figyelmen kívül hagyni a kormány érzékenységét.

Mert a püspöki kinevezések felelősségét a nunciatúrára szokták hárítani, és azért is, mert – amint ez kötelessége – közbenjár a román püspökök érdekében, amikor problémáik vannak a kormánnyal; a nunciatúrára bizonyos körök kevesebb jóindulattal tekintenek, és magyarelles politikával vádolják!

2) Papság

1. A papok között – akik viszonylag nincsenek túl sokan, inkább kevesen – vannak ilyenek is, olyanok is, mint általában mindenütt; vannak természetesen kitűnő, jámbor és buzgó papok, de nem hiányoznak azok sem, akik „*quaerunt potius quae sua sunt quam Jesu Christi*”.[47] Amennyire nagyjából meg lehet ítélni, az erkölcsök elég jók; vannak ugyan botrányok, de itt nem kerülnek a nyilvánosság elé, ami korlátozza végzetes hatásukat. Sajnos, néhány hitehagyás előfordult a viszonylag fiatal papok között is, akik annak idején (non) propter Jesum, sed propter esum[48] azokban a magyar gazdaság számára rendkívül nehéz időkben léptek be a szemináriumba, amikor papnak lenni a becsületes kenyér biztosítását jelentette, amelyhez bajosan juthattak volna más módon.

És aki így kilép az egyházi rendből, az protestáns lesz – ez a legnagyobb szerencsétlenség –, hogy polgári házasságot köthessen, amit katolikus papként nem tehet meg. Most azáltal, hogy a zsidók ki vannak zárva sok foglalkozásból, Magyarország területe pedig megnőtt, a magyar emberek előtt számos álláslehetőség nyílik az iparban, a kereskedelemben és a közhivatalokban egyaránt, ezért a szent ügyek szolgálata[49] – fentről lefelé nézve – már nem annyira vonzó, mint korábban lehetett néhány fiatal ember számára.

Részben ezért, részben az egyre jobban terjedő erkölcstelenség és a valóban keresztény családok számának csökkenése miatt, de azért is, mert bizonyos mértékű pánikot kelt az üldöztetés, amelynek a papok ki vannak téve a bolsevikok és a németek részéről egyaránt, tény, hogy sok szülő lebeszéli a fiát a szemináriumról. És tényleg észrevehetően csökken a szemináriumba jelentkezők száma, ahogy a szerzetesrendek novíciátusaiban is, ami megrémíti a püspököket és a rendi előjárókat még akkor is, ha így talán biztosabbak lehetnek a jelöltek elhivatottságában.

2. A papjelöltek számának csökkenése (annak ellenére, hogy a növendékek könnyítésekkal találkozhatnak a szemináriumi neveltetés során) egyre világosabbá teszi, hogy *kiszzemináriumok létesítésére* van szükség mint hivatásképzőkre. Néhány egyházmegyében vannak már ilyenek, ha nem is olyan tiszta és jellegzetes formában, mint Olaszországban. Például a reverenda viselete nem szokás, és ott, ahol a szeminárium székhelye van, a növendékek általában úgy járnak a szerzetesek által fenntartott középiskolák alsó- és felsőosztályaiba, mint a többi tanuló.

Az új püspököknek elsősorban azt bátorítanom ajánlani, hogy atyai érzéssel viseltessenek a papok és a nép iránt, és fordítsanak nagy gondot a szemináriumra, amely az egyházmegye és a magyarországi egyház reménysége.

Amennyire tudom, a szemináriumokat jól vezetik, és a püspökök nagyon odafigyelnek arra, hogy jól működjenek. A Szemináriumok Szent Kongregációja[50] néhány éve elrendelt egy apostoli vizitációt a magyar szemináriumokban, amely – azt hiszem – kielégítő eredménnyel zárult. A szemináriumok megfelelő működése a püspökök figyelmén kívül nagymértékben függ a vizitátorok munkájától, akiket a Szent Kongregáció tartósan megbízott ezzel a feladattal.

Az egyházmegyék szemináriumain kívül ott van a budapesti *Központi Szeminárium*, ahová különböző magyarországi egyházmegyéből érkeznek a növendékek (beleértve a keleti rítusú egyházmegyéket, ami nevelési szempontból problémás a szűzességi fogadalomra vonatkozó ellentétes álláspont miatt), és a budapesti királyi egyetem teológiai karára járnak.

Ami ezt a kart illeti, Istennek hála, jó szellem uralkodik ott mind a tanárok erkölcsi és papi magatartására, mind pedig a helyes tanításokra nézve.

3) Szerzetesrendek

1. A szerzetesrendek közül különösen a premonstriei, a bencések, a ciszterciek és a piaristák (kegyesrendiek) érdemelnek említést, mert mint tanító rendeknek nagy a befolyásuk, de azért is, mert nagy birtokaik vannak.

Mint Eminenciád tudja, ezekben a rendekben – és nem csak ezekben – meglazult az *egyházi fegyelem* a régóta meghonosodott szabálytalanságok miatt, úgyhogy a klauzúra[51] ténylegesen nem létezik, és mivel minden szerzetes megtakarított egy kis pénzt, mert havi fix fizetést kaptak, nagyon kényelmes életet engedhettek meg maguknak, ezért sokan közülük inkább szerzetesnek öltözött, többé-kevésbé derék világi emberek voltak, mintsem szerzetesek. Így aztán az egyén és a közösség lelki élete is nagyon el lett hanyagolva.

Tizenöt évvel ezelőtt apostoli vizitációra került sor, amely nem volt hatástalan, ha nem is fogadták nagy örömmel.[52] Most jelentős javulás tapasztalható, bármennyire is ellenezték és ellenzik még most is a [szerzetesi] reform gondolatát, különösen az idősebbek. A klauzúra most érvényben van, a közösségi életet és a misézést – ahol lehetséges – újra gyakorolják, és a saját pénzt illetően is korlátozásokat vezettek be.

De azért az apátokat és a tartományi előjárókat jól kell kiválasztani, akiket megfelelő szellem vezérel; mert bajok lesznek, ha nem éberben és kitaratóan ragaszkodnak a reform gondolatához! A természet lefelé húz, és csak egy erős reagálástól lehet remélni folyamatos és tartós javulást. A jelenlegi apátok és tartományfőnökök jó szándékú, derék emberek, ha egyik-másikból hiányzik is a kellő erély. Soha nem lehet eléggé hangsúlyozni a szerzetesi közösségek generálisainak,[53] hogy tekintélyükkel támogassák azokat, akik Magyarországon magasabb pozíciót töltenek be a vonatkozó intézményekben.

2. Ami a *tanítást* illeti, ezek a rendek valóban méltók az egyházra, ahogy – bár korlátozottabb mértékben – más, tanító rendek vagy kongregációk is, mint a jezsuiták, a szalézianusok, a ferencesek stb., mert az iskoláikat, amelyek ugyanolyan nyilvánosak, mint az állami iskolák, nagyon tisztelik, rendkívül sokan látogatják, és mindig ragyogó eredményeket érnek el.

A diákok gondos erkölcsi és vallási nevelést is kapnak; remélni lehet, hogy a novíciusok és a fiatal atyák egyre komolyabb és lelkileg egyre elmélyültebb képzésének jó hatása megmutatkozik majd abban, hogy később nagyobb buzgalommal végzik a gondjaikra bízott tanulók lelki nevelését.

Szükség esetén ragaszkodni kellene ahhoz, hogy a *szerezetek filozófiai és teológiai képzésére* komoly gondot fordítsanak, és még az egyetem látogatása előtt, ha ez némi nehézséggel is jár, vagy terhet jelent a rend számára. Így jobban meg lehetne bizonyosodni arról, hogy a jelölt valóban elhivatott, és védettebb lenne az egyetemi környezet veszélyeivel szemben. Az sem fordulna elő egykönnyen, hogy az egyetemi tanulmányok végeztével a fiatal szerzetesek elhagyják a rendet és – Isten ne adja – az egyházi pályát is.

Más szerzetesrendekről nincs semmi különös mondanivalóm. A jezsuiták, a domonkosok, a karmeliták, a lazaristák és a verbiták buzgó és eredményesen végzik a szolgálatukat. Összességében a ferencesek is jól működnek. Csak a minoriták hagynak némi kívánnivalót maguk után.

Nagyon sok női szerzetesrend és kongregáció van, amelyek tevékeny életet folytatnak, kivéve a karmelita nővéreket. A szerzetesi fegyelem nagyszerű. A fiatal lányok nevelése és oktatása rendkívül fontos része a tevékenységüknek, és az iskolákba nagyon sokan járnak. Ez a küldetésük fő területe, de nem az egyetlen. Sok energiát fordítanak a kórházi betegek látogatására, az árvak gyámolítására és más szociális tevékenységekre, ami lelki szempontból nagyon hasznos.

Az egész világon ismert és elterjedt kongregációkon kívül, mint az Irgalmas Nővérek, akik itt nagyon sokan vannak, a Sacre Coeur nővérek, a Sion nővérek, az Angolkisasszonyok, Ferences Mária missziós nővérek stb., vannak helyi jellegű, életerős és ígéretes, virágzó kongregációk is, amelyeknek a többségét a közelmúltban alapították.

4) Fontosabb egyházpolitikai kérdések

Az egyházat érintő általános jellegű kérdések közül említést érdemelnek azok, amelyek a fiatalság nevelésére, a házassági törvényekre és a nagybirtokra vonatkoznak.

1. Mint ismeretes, a *fiatalok oktatásával és nevelésével* foglalkozó magyar törvények összességükben jók és keresztény szellemben fogantak. A hittan kötelező tantárgy, és ezt tiszteletben tartják az állami és az önkormányzati iskolák is.

A felekezeti iskolákat az állam elismeri, bár az állami bürokrácia egy kicsit bonyolultabbá teszi az életüket, mindenesetre virágznak, és jó eredményeik vannak.

Mint bizonyos mértékig mindenütt, Magyarországon is megfigyelhető – főleg egyes szélsőséges irányzatoknál –, hogy a fiatalok képzését igyekeznek az államnak fenntartott feladatként felfogni, ezért a püspökök, élükön a bíboros primás Öminenciájával, határozottan felléptek a felfogás ellen és annak érdekében, hogy a *levetképzőkben* (állami ifjúsági szervezetekben) ne hanyagolják el a vallásoktatást. Megfelelő biztosítékokat kaptak, és voltak jó eredmények is. Soha nem lehet persze elég ébernek lenni. Sikerült elérni, hogy a cserkészlet intézményét ne szüntessék meg, hanem párhuzamosan működhessen és fejlődhessen, és azt is, hogy a mozgalom teljesen külön kezelje a lányokat a nemüknek megfelelő célkitűzésekkel.

2. Ami ellenben igazán sajnálatos, az a *házassági törvények*:^[54] szöveg ellentétben állnak a keresztény szellemmel, amelyre Magyarország oly büszke. Ismeretes, hogy ezek a törvények – amelyek 1894-ben születtek az akkor uralkodó liberalizmus jegyében – kötelezővé teszik a *polgári házasságkötést*, jogilag csak ezt ismerik el, és súlyos szankciók terhe mellett kötelező elsőbbséget élvez az egyházi házasságkötéssel szemben. Azután ott van a *válás*. Szóval a család teljes elvilágiasításáról van szó.

Az utóbbi években elindult egy mozgalom a család védelme érdekében,^[55] és a kormány is igyekszik megnehezíteni a válás engedélyezését, látván a szomorú következményeit. De nem mer a baj gyökeréhez nyúlni. A jó katolikusok mozgolódnak, élükön a bíboros primással és a püspöki karral, hogy a házassági törvényeket módosítsák, de a protestánsok nem támogatják ezt a mozgalmat a kívánatos értelemben. És ami még fájdalmasabb, hogy a válási törvény eltörlését célzó reform ellenállásba ütközne bizonyos magas rangú katolikusoknál is (beleértve néhány minisztert), akik elkövték ezt a szentségtörést.

A protestánsok a maguk részéről támogatnak ugyan egy reformot, de annak a törvénynek az eltörlése érdekében, amely lehetővé teszi, és társadalmi jelentőséget kölcsönöz az ún. „*reverzálisoknak*”, vagyis a vegyes vallású házastársak kezességének arra nézve, hogy minden gyermeküket az egyik fél vallásában fogják nevelni.^[56] Mivel a „*reverzálisok*” a legtöbb esetben a katolikus vallást részesítik előnyben, a protestánsok, akik ebben a hívek számának csökkenését látják, egyszerűen vissza akarnak térni az 1868. évi törvényhez, amely szerint a vegyes házasságból született gyermekek a nemük szerint követik a szülők vallását.

A protestánsok a közelmúltban a képviselőházban is felvetették a kérdést, és az ún. protestáns püspökök is tárgyalták a hívekhez intézett beszédeikben. De a kormány legutóbb megtiltotta a sajtónak, hogy foglalkozzon ezekkel a kérdésekkel, mert nem akarja, hogy a belső békét olyan témákkal zavarják meg, amelyek – természetesen – megoszthatnák a lelkeket. Ugyanezt válaszolta a kultuszminiszter is,^[57] akihez kérdést intéztek a parlamentben ezzel kapcsolatban.

Az egyházjogi törvények, és lehet mondani, a józan ész ellen is elkövetett legutóbbi sértés a magyarok és a zsidó származásúak közötti *házasság megtiltása faji okokból*,^[58] akkor is, ha az utóbbiak áttértek a keresztény vallásra.

3. A *nagybirtok kérdése* nyilvánvalóan közelről érinti az egyházat. Mint máskor már más alkalmakkal elmondtam, a püspöki menzák, a szerzetesrendek, a káptalanok nagy birtokokkal rendelkeznek, amelyeket súlyos kiadások is terhelnek.

A püspöki menzák^[59] igazgatása gyakran kívánnivalót hagy maga után. A szerzetesrendek általában jobban kezelik a birtokaikat, mivel egy nagyobb egységet alkotnak, a címük nem változik, és azért is, mert haláleset alkalmával – a püspöki menzáktól eltérően – nem esnek átruházási eljárás alá, amely rendkívül költséges, és az új püspöknek gyakran adósságba kell keverednie, hogy az alaptőke működéséhez nélkülözhetetlen fedezetet biztosíthassa.

Mint már utaltam rá, a nagybirtokok felparcellázásáról most hallgatnak, hogy a háborús időszakban ne okozzanak zavarokat a termelésben, annál is inkább, mert arra a célra súlyos összegek kellenének, amelyekkel a kormány most nem rendelkezik, lévén lekötve a háborúban. Utána majd ismét aktuális lesz ez a kérdés, és megoldást kell rá találni.

Nem a menzák és a káptalanok^[60] birtokait fogják elsőnek felosztani, amelyek a kegyúri jog értelmében a kultuszminisztérium magas pártfogása alatt állnak, de rájuk is sor fog kerülni. Az a fontos, hogy a nagybirtokok felosztásakor vegyék figyelembe a rájuk nehezedő terheket. A legjobb megoldás az volna, amit a bíboros primás Öminenciája már felvázolt, és azt a kultuszminisztérium új vezetője legutóbb valamennyire magáévá tette a vonatkozó költségvetés vitájában; arról van szó, hogy azoknak a szereplőknek, akik most részesülnek az érintett földek hasznából, a felosztáskor annyi rész földet jelöljenek ki, amennyi arányos azzal a jövedelemmel, amelyre joguk volt.

De hát, aki túlél [!], majd meglátja, hogyan oldják meg ezt a kérdést. Ugyanis nehéz, hogy azt ne mondjam, lehetetlen felmérni, hogyan gondolkodnak majd az emberek a háború után, amikor tapasztalatból tudják, hogy akkor is a szélsőséges eszmék kerekednek felül, ha azok a legkevésbé megfontoltak és észszerűek.^[61]

5) Hívek

1. A *katolikus szellem* összességében elég jól tartja magát a hívek körében, bár a protestánsokkal és a zsidókkal való érintkezés és most a háborús időszak olyan tényezők, amelyeknek kedvezőtlen hatása van, főleg erkölcsi téren. Ugyanis a protestánsok esetében nem találunk ragaszkodást az erkölcsi elvekhez, és a

zsidóknál, akiknek eddig oly nagy befolyásuk volt, elég veszélyes az erkölcstelenség; ezen kívül a háború is túl sok bomlasztó hatással jár, mint mindenütt, meggyengülnek a családi kötelékek, mert a hosszú távollét a szülői háztól vagy a házastárstól nagyon ártalmas annak is, aki elmege, és annak is, aki marad.

Magyarországon az irodalom és a színház nagy része sérti a jó erkölcsöt, ami hozzájárul ahhoz, hogy egyre jobban gyengül az erkölcsi érzék, elsősorban a műveltebb rétegekben. A moziról nem is beszélve, amely szintén érzéti romboló hatású.

Ezáltal sajnós a család szilárd alapjai is erősen megrendültek, ami súlyos veszélyt jelent a nemzetre nézve is. A születések számának csökkenése, ami nagyon jól érzékelhető a protestánsoknál, már a katolikusoknál is megmutatkozik, még a falvakban is; általában a görögkatolikusok a legtermékenyebbek, talán azért, mert túlnyomórészt szegény falusi emberek.

2. Mivel Magyarországon a vallás fontos tényezője a közéletnek is, nagyon helyesen, és az iskolát szerencsére nem világiasították el, a közvélemény természetesen találja, ha valaki nyilvánosan is gyakorolja a vallását, ezért itt kevésbé érzik ezt személyes ügynek, mint másutt, és a vallási elem soha nem szokott hiányozni a nagy polgári és katonai szertartásokon sem. Csak – mondjuk így – bizonyos vallási zűrzavar jelent nagy veszélyt, például a zászlók megáldása alkalmával először a katolikus pap, utána a protestáns lelkész végez szertartást ugyanazon a helyen. A bíboros primás Öminenciája nem mulasztott el tiltakozni ez ellen az eljárás ellen, és megtiltotta a közreműködést a katolikus papoknak, aminek voltak jó gyakorlati eredményei.

Sok esetben azonban kérdéses, hogy a külső fórumokon megjelenített vallásosság valódi vallásos lelkiület tükröz-e; ezt bizonyítja az életben követett erkölcsi gyakorlat, amely nincs mindig összhangban a katolikus elvek elméleti megvallásával, amint ez kitűnik abból, hogy a magukat katolikusnak valló emberek is viszonylag könnyen elválnak.

A válás súlyos társadalmi probléma, fokozza ezt az évente több ezret számláló vegyes házasságok gyakorisága is, amelyek könnyen vezetnek vallási közömbösséghez: egyik vallás olyan, mint a másik, hiszen ugyanazt az Istent imádjuk, és ugyanazt a Krisztust ismerjük el. Bizonyos emberek számára ennyi az egész vallás.

Ki kell azonban emelni, hogy mostanában, Istennek hála, különösen a Szent Szív tisztelete talált széles körű és mély visszhangra a nép körében. Minden hónap első péntekjén valamennyi plébánián közösen áldozó csoportok vannak, amelyekben férfiak is részt vesznek, meghozzá szép számmal.

3. Az *Actio Catholica*-nak is jelentős befolyása van a tömegekre. Itt nem úgy fogják fel ezt a mozgalmat, mint Olaszországban, ahol az egyetlen célja az, hogy a világi embereket apostolkodásra és intenzív belső életre nevelje; itt az *Actio Catholica* működési területe szélesebb, társadalmi természetű és közérdekű tevékenységeket ölel fel, különösen a mindkét nemet befogadó ifjúsági szervezetben. De nem hanyagolja el tagjai lelki képzését sem, aminek egyik bizonyítéka, hogy erősen biztatja az embereket a különböző társadalmi rétegek számára tartott zárt lelki gyakorlatokra, amelyekre, Istennek hála, nagyon sokan járnak, és rendkívül ígéretes eredményei vannak.

Egyébként az *Actio Catholica* működéséről több jelentést is küldtek Rómába, amelyekből látható, milyen alapokon áll, hogyan fejlődik és milyen eredményeket ért el. A mozgalom távol tartja magát a politikai küzdelmekről, és a püspöki kar irányításával tevékenykedik.

4. A *katolikus sajtót* elég sokan olvassák, de még jobban kellene terjeszteni. Nem túlságosan harcias, ami nagyrészt azzal függ össze, hogy a kormány nem szereti a túl sok vitát, és a rendelkezésére álló hatalom birtokában, a békesség kedvéért akadályokat gördít, kedvezményeket vagy juttatásokat tagad meg azoktól az újságoktól és folyóiratoktól, amelyek nyíltan síkra szállnának főleg a protestantizmus ellen. Ráadásul most az előzetes cenzúrával a kormány még szigorúbb ellenőrzést gyakorol a sajtó felett.

6) Protestantizmus

1. Magyarország teljes lakosságának valamivel több mint 25%-a protestáns. Ténylegesen kb. 67%-a katolikus, mint a legutóbbi statisztikákból kitűnik; ha most figyelembe vesszük a jelentős számú zsidóságot és a sok görög szakadárt, látható, hogy a protestánsok százalékos aránya megfelel a valóságnak.

Nagy többségük kálvinista, utánuk következnek a lutheránusok, majd az unitáriusok vagy szociniánusok, [62] akik csak Erdélyben kb. 50 000-en vannak.

Azt, hogy a protestánsok intenzív vallási életet éljenek, teljesen ki lehet zárni; de nagyon összetartanak, ha különböző szektákhoz is tartoznak, hogy támogassák és segítsék egymást a közéleti pozíciók megszerzésében és természetesen, amikor a katolikusokkal szembeni érvényesülésükről van szó.

A protestánsok között viszonylag sok a jómódú ember, arányukat nézve több mint a katolikusok között, ami hozzájárul a közéletben és a kereskedelembe betöltött szerepük és a tekintélyük növekedéséhez. Ez sok szegény katolikus számára kívánatosá teszi a velük kötendő házasságot, különösen vidéken, mert ezzel javítani tudnak anyagi helyzetükön. És ez is az egyik oka a vegyes házasságok jelentős számának.

Az, hogy a protestánsoknak sokkal nagyobb befolyásuk van a közéletben, a parlamentben és a minisztériumokban, mint amekkorának a számárányuk alapján lennie kellene, részben a fentieknek, részben annak a régi tradíciónak a következménye, amely a katolikusok beleegyezésével alakult ki, de némiképp hozzájárult a „vallási béke” mágikus kifejezés is, amelyet a protestánsok oly ügyesen használtak ki a saját érdekükben, mindig áldozatnak és szelíd bárányának állítva be magukat, ahogyan az a tény is a presztízsüket növelte, hogy a kormányzó Öfömméltósága kálvinista. De nem új jelenségről van szó, ha most kissé nagyobb hangsúlyt is kaphat. Már a múltban mondogatták, hogy Magyarországon a katolikusoknak járnak a terhek, a protestánsoknak a tisztségek és a zsidóknak a pénz! [63]

2. Mint köztudott, a protestánsok nagyon erősek *Erdélyben*. A magyar fajú népesség túlnyomórészt protestáns abban a régióban, és csak a román görögkatolikusoknak köszönhető, hogy ott meglehetősen többségben vannak a katolikusok. De ismeretes, hogy ez a réteg most politikailag nem számít, úgyhogy a protestánsok, akik igazi magyaroknak tüntetik fel magukat, és ezért a protestantizmust mint az igazi magyar vallást jelenítik meg, már akkor elkezdtek birtokba venni Erdélyt – a kormány és elsősorban a katonai hatóságok beleegyezése folytán is –, amikor az éppen csak visszatért Magyarországhoz.

Akkoriban sajnós egyetlen latin rítusú katolikus püspök sem volt az egész megszállt Erdélyben, mert a nagyváradi és a szatmári székek megüresedtek, a gyulafehérvári egyházmegye nagyobb részét pedig egyszerű általános helynök igazgatta; így a protestánsok egy kevésbé védett területen találták magukat, és a megszálló kormányzat nem ütközött olyan magyar nemzetiségű és nagy tekintélyű egyházi személyiségek ellenállásába, mint a püspökök lehetnek volna, akik felhívták volna a figyelmet a tényleges állapotok helyesebb megítélésére.

Tegyük hozzá a magyar fajú vagy teljesen elmagyarosodott székelyek [64] kellemetlen ügyét, akik nem tűrik a román katolikus rítust, és nem vetik alá magukat a román nemzetiségű egyházi hatóságok kormányzásának. A székelyek szerettek volna visszatérni a hajdúdorogi egyházmegyéhez, de ez akadályokba ütközött, amit a protestánsok kihasználtak, és így – sajnós – sok székely elhagyta a katolikus hitet. Miután az apostoli vizitátor, Mons. Ritter [65] Öccellenciája lefolytatta a vizsgálatot az érintett területen, a Szentszéknek nincs szüksége további információkra ezzel kapcsolatban. Most Eminenciád nagyra becsült utasításainak végrehajtása következik, amelyeket legutóbb közölt velem. Reméljük, sikerül gátat vetni a bajnak, és adja Isten, a hitehagyók szomorú helyzetén is segíteni valahogy!

3. A nunciátúra nem mulasztott el közbenjárni a kormánynál, hogy igyekezzék megakadályozni a protestánsok bármi módon történő támogatását és a helyi hatóságok által alkalmazott jogtalan erőszakot. De mivel nem a legfelső, hanem az alárendelt hatóságok hajtják végre ezeket az elítélendő cselekményeket, ha nincs pontosan dokumentált, hogy kik és hol követték el, minden általános jellegű tiltakozás hiábavaló, mert a kormány tényeket követel az esetleges intézkedések megtételéhez. Mármost nagyon nehéz egy ilyen dokumentációt készíteni, mert akinek tudomása van a tényekről, az félelemből vagy egyéb okokból nem jelenti. Ezért az általános jellegű vádakra csupán általános jellegű ígéreteket sikerül kapni, amelyeknek többnyire nincs semmi következménye.

4. A protestánsok számának növekedése, ami éppen Erdély visszatéréseivel következett be Magyarországon, valamint a hazafias magyarság nimbusza, amellyel az erdélyi protestánsok annyira dicsekedtek, hozzájárult ahhoz, hogy magasabb körökben is megnőtt a presztízsük, ami nyilván nem válik a katolikus egyház javára.

*
* *

A Magyarországon töltött évek alatt kialakult véleményem szerint igyekeztem röviden összefoglaló képet adni a dolgok állásáról, ami az itteni egyházat illeti. Mindent egybevetve nincs baj; most a háborút követő ismeretlen korszak előtt állunk, amelyre nézve nem lehet jóslatokba bocsátkozni.

Adja Isten, hogy a háború katasztrófa nélkül érjen véget, és a hagyománytisztelő magyar szellem, egy bölcs és biztos kezű kormányzás megakadályozza, hogy az ország ismeretlen veszélyekbe sodródjon, és az új idők az áldozat és az apostolság szellemével felvértezett papokat találjanak fent és lent is, akik készek teljesíteni magas küldetésüket az emberek között.

A szent bitor előtt csókra borulva, mélységes tisztelettel maradok Főtisztelendő Eminenciád

alázatos és engedelmes híve J. Krisztusban

+ Angelo Rotta (s. k.)

apostoli nuncius

Az irat jelzete: ASRS AA.EE.SS. Ungheria Pos. 117. ff. 2-18v, 8685/43; N. Pr. 743 – Archivio Storico della Sezione dei Rapporti con gli Stati, Affari Ecclesiastici Straordinarii (Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatokban illetékes Szekciójának Történeti Levéltára, A Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja) – Eredeti, gépelt.

[1] Angelo Rotta (1872–1965): római katolikus pap, szentszéki diplomata. Címzetes érsek, apostoli nuncius Közép-Amerikában (1922–1925, 1923-tól Panamában internuncius is), majd törökországi apostoli delegátus 1925–1930 között, magyarországi nuncius 1930-tól 1945-ig. 1944-ben a vatikáni zsidómentő akciók irányítója Budapesten. A nunciatura több tízezer vatikáni menlevelet állított ki. 1945 elején az ő vezetése alatt indult meg az éhező Budapestet segítő pápai élelmezési segélyakció. 1945. április 4-én a Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet elnöksége kiutasította az országból. Ezt követően 1957-ig szorosan együttműködött a Vatikáni Államtitkársággal, a Milánói Egyházmegye szemináriumában Venegonóban lakott, ott van eltemetve.

[2] 2019 őszéig a hivatalos elnevezés: Archivio Segreto Vaticano, magyarul Vatikáni Titkos Levéltár. Ettől kezdve új nevet kapott, a Vatikáni Apostoli Könyvtár mintájára Vatikáni Apostoli Levéltár: Archivio Apostolico Vaticano. Így a korábbi rövidítés ASV-ről AAV-re változott. Periódusunk 2020. március 2-től kutatható.

[3] Erre vonatkozóan egyelőre a Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatokban illetékes Szekciójának Történeti Levéltárában találtunk nyomot, pontosabban Angelo Rotta 1940. április 27-én kelt jelentésében, amelynek jelzete: Archivio Storico della Sezione dei Rapporti con gli Stati (ASRS), a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja (Affari Ecclesiastici Straordinarii: AA.EE.SS). Ungheria, pos. 86, ff. 74rv.

[4] Államtitkársági iktatószáma: 4543/40.

[5] Nem azonos Francesco Cherubini bíborossal (1585–1656), sem Francesco Cherubini érsekkel (1865–1934).

[6] Jelzete: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, f. 70r, államtitkársági iktatószáma: 4815/40.

[7] A Rotta-féle jelentéseket olasz nyelvről Korompai Eszter fordította.

[8] Értsd: vatikáni hivatalban, így: kongregációk. (A tanácsok – *consigli* – ez idő tájt még nem léteztek.)

[9] 1920-ban, a budapesti nunciatura felállításakor a bécsi nuncius megküldte Budapestre a folyó ügyek aktáit.

[10] Leírásukat lásd TUSOR PÉTER–TÓTH KRISZTINA: *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939)*. Budapest–Róma, 2016 /Collectanea Vaticana Hungariae vol. 14./ I. Lásd recenziókat: *Levéltári Közlemények*, 2016. 219–247.

[11] Beérkezett Maglione bíboros államtitkár 1943. április 20-án nyugtázta. Ebben tételesen kitér a jelentésre, dicsérve annak szerzőjét, egyben kijelöli a tennivalókat is: „Nagy örömmel láttam, hogy Excellenciád igyekszik követni a szerzetesrendek és kongregációk reformjának alakulását, amelynek a kiterjedt alkalmazása jelentős eredményeket hozott és hoz. Alkalmadtán feltétlenül ajánlani fogom a rendi előljáróknak, hogy tekintélyükkel támogassák a magyarországi tartományfőnököket, akik a Szentszék kívánsága szerint a reform bevezetésén dolgoznak. Excellenciád bizonyosan mindent meg fog tenni azért, hogy az evangélium természetfeletti szelleme minél jobban behatoljon az Actio Catholica mozgalomba, hogy az Actio Catholica – egy magasztos definíció szerint – világiak apostolkodásává váljon Krisztus országának a társadalomra való kiterjesztése érdekében, a főpapság vezetésével és irányelvei szerint. Egyébként azok a főpapok bizonyíthatják, hogy ez a szellem fokozatosan terjed, akik elsősorban azzal a lelkiatyai tulajdonsággal rendelkeznek, amely ezekben az oly zaklatott időkben és a várható még rosszabb társadalmi körülmények között a lelkipásztorok alapvető adottságának tűnik. Sajnálattal hallom, hogy éppen most, amikor a hadseregnek nagyobb szüksége van a lelki segítségre, az kívánivalókat hagy maga után; de biztos vagyok abban, hogy Excellenciád, a bíboros primás Öminenciájával megbeszélve a dolgot, igyekezni fog Mons. Hász tétlenségére megoldást találni. Mivel a Szentszék annak idején megígérte a magyar kormányoknak, hogy Szatmár után gondoskodni fog a nagyváradi székről is, azt hiszem, mérlegelni lehetne Mons. Scheffler észrevételét és intézkedni a kinevezésről. Feltétlenül elő fogom terjeszteni a Szent Keleti Kongregációnak Excellenciád észrevételeit a román rítusú papsággal kapcsolatban.” lkt. száma: „AE” 2339/43., jelzete: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Pos. 117. ff. 22–27.

[12] Luigi Maglione (1877–1944): bíboros államtitkár 1936-tól. Halála után XII. Pius pápa, aki 1930–1939 között maga volt az államtitkár, nem nevezett ki új államtitkárt, megelégedett a két helyettes, Montini szubsztitutus és Tardini titkár szolgálataival.

[13] A dokumentumot olasz nyelvről Korompai Eszter fordította.

[14] Az 1938–1941 között négy lépcsőben megvalósult terület-visszacsatolások következtében Magyarország lakossága 9,3 millióról 14,6 millióra növekedett. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint a lakosság 55%-a római katolikus vallású volt, míg a reformátusok 19, a görögkatolikusok 10 százalékot képviseltek.

[15] Az 1939. májusi képviselőházi választásokon az egységfrontot képező szélsőjobboldal a lehetséges 260 mandátumból 49-et nyert el, és ezzel jelentősen megerősödött.

[16] Imrédy Béla (1891–1946): pénzügyi szakember, politikus, pénzügyminiszter, 1938–1939-ben Magyarország miniszterelnöke.

[17] Helyesen: Magyar Megújulás Pártja.

[18] Teleki Pál (1879–1941): földrajztudós, politikus, 1920–1921 és 1939–1941 között Magyarország miniszterelnöke.

[19] Csáky István (1894–1941): diplomata, politikus, 1938–1941 között Magyarország külügyminisztere.

- [20] Bárdossy László (1890–1946): diplomata, politikus, 1941–1942-ben Magyarország miniszterelnöke.
- [21] Kállay Miklós (1887–1967): politikus, 1942–1944 között Magyarország miniszterelnöke.
- [22] Horthy Miklós (1868–1957): altengernagy, az Osztrák–Magyar Monarchia hadiflottájának parancsnoka, politikus, 1920–1944 között Magyarország kormányzója.
- [23] Az 1942. évi II. tc. a kormányzóhelyettesről.
- [24] Ex jure (lat.) = jog szerint.
- [25] Horthy István (1904–1942): Horthy Miklós kormányzó fia. Gépészmérnök, repülő főhadnagy, 1942. február 19-étől kormányzóhelyettes. 1942. augusztus 20-án repülőszerecsétlenség következtében a keleti fronton életét veszítette. A triennális jelentés dátuma 1943. februári.
- [26] Ifj. gróf Károlyi Gyula (1907–1942): gépészmérnök, repülő főhadnagy. 1942. szeptember 2-án repülőszerecsétlenségben életét veszítette. A nuncius a triennális jelentésnek ezeket a részeit hónapokkal később szerkeszthette egybe a tisztázatba.
- [27] Ifj. Horthy Miklós (1907–1993): Horthy Miklós kormányzó legkisebb gyermeke, bankigazgató, diplomata.
- [28] Horthy István kormányzóhelyettes felesége: Edelsheim-Gyulai Ilona (1918–2013), fia: ifj. Horthy István (1941–).
- [29] A magyarországi zsidóságot az ország német megszállását követően, Sztójay Döme miniszterelnöksége idején, 1944. március végétől kötelezték a hatágú sárga csillag viselésére, majd létrehozták a gettókat és elkezdték a zsidók tömeges deportálását a megsemmisítő táborokba.
- [30] Glattfelder Gyula (1874–1943): 1911-től csanádi püspök, 1923-ban el kellett hagynia Temesvárt és Szegedre tette át székhelyét. 1942-től kalocsai érsek.
- [31] Scheffler János (1887–1952): szatmári római katolikus megyéspüspök 1942-től, vértanú. 2011. július 3-án avatták boldoggá a szatmárnémeti székesegyházban.
- [32] Báró altorjai Apor Vilmos (1892–1945): győri megyéspüspök 1941-től, 1997. november 9-én avatták boldoggá Rómában.
- [33] Pétery (Petró) József (1890–1967): váci püspök 1942-től, 1953-tól Hejácén élt száműzetésben.
- [34] Hász István (1884–1973): tábori püspök 1929–1945 között. A világháború után Svájcban telepedett le, temetését Mindszenty József végezte.
- [35] Rendkívül fontos megállapítás, a nuncius azonban valószínűleg nem a közjogi, hanem az egész (nemzetek feletti) katolikus egyházra kiterjedő általános kánonjogi hatáskörre utalt. E kitétel alapján arra is gondolhatunk, hogy az aktuális magyar hercegprímás személyisége döntő lehetett a hatáskör megélésében az adott viszonyok között.
- [36] Serédi [Szapucsek] György, bencés szerzetesi nevén Jusztinián (1884–1945): a kánonjog professzora, az egyházi jogi kódex forrásainak kiadója, esztergomi érsek, 1927-től hercegprímás.
- [37] Az első zsidótörvény megszavazásakor Serédi nem volt jelen, mert a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusra érkező VIP-személyiségeket kellett fogadnia. Vonalvezetése egyesítette a katolikus egyház felfogását és jogász szemléletét. Lásd Serédi Jusztinián, *Magyarország hercegprímása*. Szerkesztette, lektorálta és sajtó alá rendezte Tóth Krisztina. Budapest 2018 /Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes. Redigít Pál Fodor – Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. Collectanea Studiorum et Textuum, Classis I, vol. 3/, 381skk.
- [38] Valeriu Traian Frențiu (1875–1952): román-görög szertartású pap, 1912-től lugosi püspök, 1922-től nagyváradi püspök, 1941-től a Fogaras-Gyulafehérvári Főegyházmegye apostoli kormányzója. 1948-ban a román hatóságok a román görögkatolikus egyházat betiltották, hivatalából eltávolították, majd letartóztatták. A máramarosszigeti börtönben hunyt el. 2019-ben Ferenc pápa boldoggá avatta.
- [39] Iuliu Hossu (1885–1970): román-görög szertartású pap, 1917-től szamosújvári püspök, 1948-ban elhurcolták, bebörtönözték, majd különböző kényszerlakhelyeken élt. 2019-ben Ferenc pápa boldoggá avatta.
- [40] Ioan Suci (1907–1953): román-görög szertartású pap, 1940-től nagyváradi segédpüspök, 1941-től püspök, 1947-től a Fogaras és Gyulafehérvári Főegyházmegye apostoli kormányzója, 1948-ban letartóztatták, a máramarosszigeti börtönben halt meg. 2019-ben Ferenc pápa boldoggá avatta.
- [41] Sztójka Sándor (1890–1943): rutén-görög szertartású pap, 1932-től munkácsi püspök.
- [42] Alexandru Rusu (1884–1963): 1930-tól máramarosi püspök, 1946-tól választott metropolita, 1948-tól bebörtönözték. 2019-ben Ferenc pápa boldoggá avatta.
- [43] Katolikus Akció: XI. Piusz pápa (1922–1939) buzdítására hozták létre azzal a céllal, hogy a világi híveket bevonják az egyház életébe és munkájába. Magyarországon a püspöki kar alapította 1932-ben.
- [44] Teljes nevén „Unio Apostolica Cleri” – A „Papság Apostoli Egysége”: a papok és diakónusok összefogására és segítségére alakult Franciaországban 1862-ben. Ünneppélyes pápai jóváhagyást nyert 1921-ben. Magyarországon az Actio Catholica keretében működött.
- [45] Pietro Gasparri (1852–1934): egyházbiztos, pápai diplomata, az egyházi jogi kódex bizottság elnöke, Serédi patrónusa, bíboros államtitkár 1914-től.
- [46] Rotta a „*modus vivendi*” szó mintájára alkothatta a „*modus procedendi*” szót, az „*intesa semplice*”-t, az egyszerű megegyezést érti alatta. Míg a *modus vivendi* a konkordátum egyik alacsonyabb formája és mindkét fél konszenszusán alapul, az egyszerű megegyezés egyoldalú, amelyet egyik fél sem parafált. Lásd JOHAN ICSX: A Pápai Államtitkárság Második Szekciójának Történeti Levéltárában őrzött dokumentumok jelentősége a magyar egyháztörténetírás számára. In: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*. Szerk. FEJÉRDY ANDRÁS. Budapest–Róma, 2015, 53–59. (Fakszimile is.)
- [47] „*Inkább a sajtókat keresik, mint Jézus Krisztusét*” (latin).
- [48] Azaz nem annyira Jézus kedvéért, hanem az anyagi jólétéért (latin).
- [49] Az olaszban: „*via del Santuario*”.
- [50] A Szemináriumok és Tanulmányi Intézetek Kongregációja (Ma: Tanulmányi Intézetek Katolikus Nevelésügyi Kongregációja) a Római Kúria egyik dikasztériuma, feladata a katolikus egyházi iskolák, így az egyetemek, hittudományi karok és szemináriumok elsősorban hittani felügyelete.
- [51] A latin „*clausura*” szóból ered. Zárt tér, a kolostorok külvilág elől elzárt része. Ennek betartása a pápai vizitáció egyik fontos vizsgálati pontját képezte.
- [52] A kérdésre lásd SOMORJAI ÁDÁM: *Visitatio apostolica Institutorum Vitae consecratae in Hungaria, 1927–1935. A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja*. Pannonhalma, 2008 /Rendtörténeti Füzetek 13./ <http://mek.oszk.hu/15400/15496> ^[5] (Utolsó letöltés ideje: 2021. március 25.)
- A nunciusok szerepére az apostoli vizitációban Uő: Cesare Orsenigo és Angelo Rotta apostoli nunciusok szerepe a magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációjában 1927–1935. In: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*. Szerk. FEJÉRDY ANDRÁS. Budapest–Róma, 2015, 211–226.
- [53] Ennek a résznek a címzettje a római Szerzetesi Kongregáció, amely közvetlen kapcsolatot tart fenn a többnyire Rómában székelő generálisokkal.
- [54] Utalás az 1894. évi XXXI. törvénycikre, amely 1895 októberétől hatályos módon rendezte a polgári házasságot, és ezzel a felekezeti házassági előírások polgárjogi érvényüket veszítették.
- [55] Utalás az Országos Nép- és Családvédelmi Alapra (ONCSA), amely 1940–1944 között támogatta a nagycsaládos falusi nincsteleneket.
- [56] A reverzális a házasság írásos megegyezése a egyes házasságból születendő gyermekek vallásáról. A római katolikus egyház jogi előírása, amely a nem katolikus féltől megkívánja, hogy összes gyermekét a katolikus vallásban fogja neveltetni.
- [57] 1942–1944 között Szinyei Merse Jenő (1888–1957) volt a vallás- és közoktatásügyi miniszter.

[58] Utalás a harmadik zsidótörvényre (1941. évi XV. törvénycikk), amely kiegészítette és módosította a fent említett 1894:XXXI. törvényt, korlátozta a zsidók házasságkötését, egyben definiálta, ki számított a törvény előtt zsidónak.

[59] Mensa (lat.) = asztal. Az egyházi birtoknak az a része, amely a „püspök (megyéspüspök, érsek, hercegprímás) asztalának” ellátását szolgálja.

[60] Menzák és káptalanok: a püspöki menzák (lásd fentebb), tehát birtokok és a káptalani birtokok között világos megkülönböztetés.

[61] A háború befejezését követően az ideiglenes nemzeti kormány 1945. március 17-én megjelent 600/1945. számú földreformrendelete következtében a katolikus egyház 862 ezer holdnyi birtokából 765 ezer holdat vettek igénybe, mindenféle kompenzáció nélkül.

[62] Az unitáriusok egyik elnevezése, a Krakkóban működő olasz Lelio Sozzini (Laelius Socinus, 1525–1562) és unokaöccse, Fausto Sozzini (Faustus Socinus, 1539–1604) nevéből. Erdélybe Lengyelországból érkeztek (lengyel testvérek, lengyel ariánusok).

[63] A pápai követek a nunciusi jelentésekben is élénken figyelemmel tartották, hogy a protestánsok áldozatkészsége, egyben érdekérvényesítő képességük is hagyományosan nagyobb. A zsidóság esetében elég, ha a gyáripar és az ún. szabad foglalkozások körüli korabeli vitákra gondolunk,

[64] Értsd: székely görögkatolikusok.

[65] Lásd Mons. Ritter vizitációjának aktáit 1940–1943-ból: ASRS AA.EE.SS. Ungheria Pos. 109. (721 számozott fólió!)

Címkék:

[diplomácia](#) ^[6]

[második világháború](#) ^[7]

[katolikus egyház](#) ^[8]

[Vatikán](#) ^[9]

Kiadás: 21. évfolyam (2021) 2. szám

Forrás webcím: <https://www.archivnet.hu/angelo-rotta-budapesti-apostoli-nuncius-leveltarabol>

Hivatkozások

[1] <https://www.archivnet.hu/angelo-rotta-budapesti-apostoli-nuncius-leveltarabol>

[2] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/192160591_590690598485242_5897703533933656491_n.jpg

[3] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/4.magyarország_1938_1941.jpg

[4] <https://tli.abtk.hu/terkepek/1938-1941-magyarország-teruleti-gyarapodasa>

[5] <http://mek.oszk.hu/15400/15496>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/diplomacia>

[7] <https://www.archivnet.hu/cimkek/masodik-vilaghaboru>

[8] <https://www.archivnet.hu/cimkek/katolikus-egyhz>

[9] <https://www.archivnet.hu/cimkek/vatikan>